

Miquel Pairoli: la memòria com a paisatge

Antoni Martí Monterde

En les darreres pàgines d'*Exploracions. Notes i converses de literatura*, Miquel Pairoli assaja una autobiografia de lector que constitueix una veritable poètica: «Lectures inoblidables». No es tracta solament —que ja seria molt— d'una memòria personal de com els llibres llegits l'havien fet com a persona i, alhora, com a escriptor; des d'aquest punt de vista, aquell escrit destil·lava i condensava tot el que el lector d'*Octubre*, de *l'Enigma* i de *Paisatge en flames* pot recordar, i reconèixer també, d'una altra manera, com a lector de *Cera*, *El manuscrit de Virgili*, *El convit* o *El camp de l'ombra*. L'autoretrat amb llibres a les mans és un gènere difícil d'escriure, pel que té de confessió al llindar de l'exhibició, però també molt complicat de llegir, perquè cal deixar de banda tant l'esperit tafaner com l'erudit. Té un component memorialístic que, de llibre en llibre, medita sobre un moment en la pròpia vida en què de sobte, aquesta successió d'instantos resulta prou significativa com per a vèncer la discreció, i té un vessant de crítica literària vinculada a una explicació de l'obra pròpia que aixeca els seus mapes en públic alhora que pren consciència d'un cert ordre i en fa balanç. Per això, la primera frase d'aquell escrit, «La lectura és una de les formes de la felicitat», resulta clau per entendre el paper que els llibres dels altres tenen en la vida dels escriptors. Però no s'ha de perdre de vista l'explicació de com «Cada lector cultiva un jardí privat, que té distribuït a la seva manera, amb parteres i vials, on la disposició i la naturalesa de les plantes, dels arbres, dels arbusts i les flors, sempre és diferent de tots els altres». En el plànol dels llibres i els dies que dibuixa Pairoli en aquelles pàgines, la descoberta de la literatura, de la llengua literària, és una forma de consciència.

Aquelles pàgines sobre la lectura tenen un doble concebut des del punt de vista de l'escriptura: *Per complaure l'amo*. Es tracta d'una breu meditació sobre el fet d'escriure en català, i al capdavall, d'es-

criure, publicat a la col·lecció *Senhal*, l'any 2001. En les conclusions d'aquell text Pairoli cita Karl Kraus, qui *deia que escrivim perquè no tenim prou caràcter per no escriure*, argument que subscriu i desenvolupa d'una manera molt interessant: «escrivim en català, per la mateixa raó que escrivim, per satisfer la veu interior que ens donaria malestar si no l'obeïssim. (...) L'escriptor és el servent que obeeix un senyor íntim que li ordena escriure i que, si no l'escoltem, dona turment. És per això que, tot i que les condicions siguin adverses, seguim escrivint, per complaure l'amo. Diuen que nosaltres no hem triat la literatura, sinó que la literatura ens ha triat a nosaltres. Això també és cert.» La fórmula de complaure algú —que pot recordar *Complaure una ombra* de Joseph Brodsky— no ens ha de portar a l'equívoc: es tracta de l'únic amo, tot sigui dit, que no crea un esclau, sinó un home cada cop més lliure, precisament, per la capacitat de vèncer aquest turment; un turment sense el qual, però, no podria sentir aquesta tensió d'escriptura que acaba convertint-se en un compromís insubornable amb la paraula: «amb el plaer i el benestar que ens dona llegir una pàgina acabada després d'haver-la imaginada, escrita, polida i repassada ens haurem de donar per ben pagats». Lliurat a una servitud literària intangible, l'escriptor situa en l'escriptura la més alta exigència voluntària, però no obvia tot de condicionants que, sense convertir-los en excusa, són ineludibles. Qui recordi el plantejament inicial d'*El manuscrit de Virgili* podrà entreveure que, tant en aquella novel·la com en aquests mots, hi ha una mateixa consciència exigent sobre el sentit del que és i ha de fer un escriptor, portada al límit; una consciència, una exigència que Pairoli renova a cada llibre.

Podem descriure el memorialisme i la narrativa de Miquel Pairoli com la satisfacció d'aquesta veu interior, també a través de l'assaig literari. En aquest sentit resulta molt adient mirar de sintetitzar

les dues perspectives: la de la lectura i la de l'escriptura, exposades en aquells dos escrits. És a dir, considerar que el fet d'escriure sobre literatura, a Pairoli, el porta a concebre uns quants llibres, que en altres novel·listes es considerarien complementaris, com a part essencial i una de les claus d'aquesta mateixa consciència i compromís.

Si tenim presents alguns dels referents que Pairoli traça en el seu plànol, i que el lector avesat de la seva obra reconeix clarament a cada pàgina, la memòria —i la consciència literària d'aquesta memòria— és el gran eix que travessa els seus llibres. En aquest punt, Josep Pla, Giuseppe Tomasi di Lampedusa i, en menor mesura, Llorenç Villalonga, destaquen clarament com a còmplices en la seva consciència literària. Els tres —als quals caldria afegir, en un segon cercle no menys decisiu però no tan palpable, Stendhal, Marcel Proust i Henry James— aporten a la mirada literària una convicció ferma, que Pairoli destil·la en unes frases de *Paisatge amb flames*:

La memòria és la facultat més preciosa que té l'home, encara que no —i en som prou conscients— la més precisa. (...) Val la pena de veure l'avui per, un altre dia, fruit-ne als boscos acollidors del record. I cal deixar pistes i col·leccionar fetitxes que temps a venir ens faran més viva l'evocació. Així, no és pas que la vida se'ns torni estantíssima, sinó que la convertim més aviat en fantasia; ai las!, en literatura.

És important remarcar que escriu aquestes paraules quan encara no havia publicat més que un recull d'articles —*L'enrenou dels anys 80*—: en aquell moment, Pairoli és un llicenciat en Filologia catalana que té algunes idees clares sobre la necessitat de distanciar-se del sectarisme metodològic de la Plaça de la Universitat de Barcelona. En comptes de seguir els camins que generalment fressaven els llicenciats del ram, es dedica fonamentalment al periodisme cultural i d'actualitat política, tant a Girona com a Barcelona, una activitat que va desenvolupar dècades, tota la seva vida, diàriament, a les columnes d'opinió d'*El Punt* i, durant un temps, al desaparegut *Diari de Barcelona*. El periodisme no és pas una activitat negligible en parlar de la seva obra —un petit incís: quins articles estaria fent ara!—, sobretot si tenim present que el periodisme és la matriu d'una part important de la prosa més potent de les lletres catalanes contemporànies. Des d'aquesta posició desenvolupa la reflexió sobre literatura, o la imbricació de la cultura en la reflexió política d'una mane-

ra que, per moments, recorda el primer dietarisme de Joan Fuster, a mig camí entre el diari literari, íntim, i el diari de rotativa, públic. Però, en aquell moment, la publicació d'un diari com *Paisatge amb flames*, i d'una anotació com la que acabem de subratllar, sens dubte devia resultar sorprenent, fins i tot en una literatura com la nostra, en què a banda dels clàssics esmentats i d'altres, no eren pocs els diaristes en actiu.

Semblava primordial, en aquell llibre, la voluntat de marcar una temporalitat natural —les estacions de l'any— a les lectures i les reflexions, de manera que el temps de l'escriptura i el del paisatge s'acompassessin per crear un espai en què els records quedarien fixats. És una mena d'estructura que manté fins al seu darrer llibre publicat, *Octubre*, aquesta manera de vincular l'escriptura i la temporalitat demostra haver estat una constant i un cert, ja que situa el lector fora de la temporalitat quotidiana sense esborrar-la, el fa aturar-se —els fa aturar-se, al lector i al temps— d'una manera una mica proustiana que exigeix llegir —o aprendre a llegir— amb certa lentitud.

Per a un escriptor que atorga un paper tan decisiu al temps i a la memòria, Proust és un referent, sense dubte; però la seva possible influència està refractada per alguns autors sobre els quals, més tard, Pairoli va escriure alguns assaigs que, en aquella breu anotació, es presagien. Es tracta dels dos llibres que publica en 1996: *La geografia íntima de Josep Pla*, centrat en quatre llibres clau de l'autor empordanès per anotonomasia, i *El príncep i el felí. Una lectura d'El Guepard* de Giuseppe Tomasi di Lampedusa; un llibre que, d'altra banda, inclou no poques meditacions sobre un tercer autor imprescindible en aquesta lectura: Llorenç Villalonga, segurament l'escriptor sobre el qual Pairoli va escriure més pàgines —com les que es publiquen en aquest número d'*El procés*, que fins avui havien romàs inèdites per atzars editorials— al marge de l'empordanès i el sicilià.

Ens centrarem només en el primer, segurament el més important en una reflexió que inclouria tots els altres, però que ara no podem abordar. Josep Pla és una tradició literària per ell mateix, tan atractiva com perillosa, tan fascinant que pot arribar a ser pernicioso, per extremadament propera, modèlica, falsament apamable. Més d'un talent literari del país ha quedat esgarriat per amarar-se tan profundament de l'obra de Pla que només ha pogut continuar-la. I no tot en una tradició és continuació —santa o no—; una tradició inconscient només es

repetició. La manera com Pairoli converteix Pla en un dels puntals de la seva tradició individual és, clarament, impecable i implacable: parteix d'una lectura profundíssima, però no el *repeteix* en cap moment. L'afirmació que Pla té una influència determinant en Pairoli no podrà ser demostrada fefaentment amb tres adjectius arrengrerats.

En els seus primers diaris Pairoli rememora el dia que va morir Josep Pla. No comentarem ara els sentiments més profunds en assabentar-se, per la ràdio, de la notícia. Són sentiments que narra fent una veritable demostració de com serenitat i sinceritat no són incompatibles, sense caure en allò que se sol anomenar contenció. Però sí cal subratllar com:

Pla m'havia ajudat d'una manera definitiva a estimar la literatura i en els seus textos havia començat a intuir caires de la vida que els anys m'anirien confirmant, de vegades dolorosament. Mestre de l'art i de la vida que només vaig conèixer a través dels llibres, aquell dia de la seva mort vaig deixar transcórrer força hores tot resseguint els racons més estimats dels seus textos, en un exercici poc recomanable que, això no obstant, recordo que m'aconhortà.

D'altra banda, en *Lectures inoblidables*, explica com l'aproximació a Pla va ser doble. Pairoli no el va conèixer personalment, estem parlant només d'una aproximació literària, d'un acostament que va haver de vèncer, a banda dels sectarismes filològics abans esmentats, els prejudicis dels periodistes pseudouniversitaris barcelonins —amb futura segona residència a l'Empordà: una subsecta— que, en els anys del *Tele/Exprés*, d'Ibáñez Escofet, Montserrat Roig, Terenci Moix, Robert Saladrigas, entre d'altres, van forjar una distància de Pla a partir d'una idea absolutament mesella del barcelonisme, incapaç de veure-hi clar en les pàgines de Pla sobre Barcelona —o sobre el món sencer. Es tracta d'una d'aquelles paradoxes que ha generat la nostra cultura: la distribució de patens de cosmopolitisme i de provincianisme —terme molt emprat per Pla— sense tenir la més remota idea del que significa el terme cosmopolita, ni menys encara el terme *provincial* en la literatura catalana, en què, com Pairoli va saber subratllar, té un sentit molt semblant al que té en la literatura realista francesa del XIX: «El provincianisme es presenta com un qualificatiu que aspira a l'exactitud. No és usat per denigrar, sinó amb un afany de justícia, de clarividència, d'honestat narrativa. (...) és mediocre, però també amable, és limitat però també confortable, posseeix ambicions discretes i

realitzables, és una mesura força ajustada a les possibilitats reals i comunes de l'existència humana». Amb contundència i intel·ligència Pairoli es distancia de qui oblida interessadament que Josep Pla havia fet tants els quilòmetres literaris pel món que li van permetre d'escriure, amb el mateix esperit, *El carrer estret* o *Week-end d'estiu a New York*, com abans havia escrit sobre París, Girona, Moscou, Madrid, Berlín, Buenos Aires o Venècia, i que és això, i no una boina tel·lúrica, el que li permet ser alguna cosa més que un paisatgista vibràtil. En aquest punt, Pairoli es mostra subtil i dur amb els seus companys de professió i, en algun cas, també de generació, i val a dir que, al costat dels treballs de Xavier Pla —elogiats per Pairoli en una assenyada ressenya—, la mirada de Pairoli és un puntal de la renovada consideració de l'autor d'El quadern gris.

La relació de Pairoli amb Pla port caracteritzar-se, doncs, com d'una mena de desallunyament, que implicava sotmetre a crítica la crítica mateixa, però que exigia també acostar-se a Pla des d'una proximitat preexistent, geogràfica, gens fàcil de descobrir i més difícil encara de gestionar, un cop assumida. Així, a pocs quilòmetres d'on Pairoli havia nascut i crescut, amb un ensenyament en què ningú no n'havia parlat, a divuit anys, va llegir *El quadern gris*:

En català, en la llengua familiar en què sempre havia pensat i parlat però que tot just aleshores començava a reconèixer com a instrument literari, es podia escriure allò, es podia aconseguir aquella emoció, aquella bellesa, aquella sensualitat que desvetllava tots els sentits, la mirada, l'olfacte, l'oïda, el gust. Vaig descobrir el català, com a llengua literària, en aquelles pàgines de Pla. A més, era un escriptor que parlava d'uns paisatges coneguts, de gent que identificava, de pobles i de noms que havia sentit anomenar des de sempre. Pla convertia en literatura el meu món familiar, el país i la llengua, i era una literatura que estimulava tota una mena de sensacions i de curiositats. Com a lector, que és del que parlem aquí, va ser la descoberta més important de la meua vida perquè Pla agermanava literatura i realitat immediata. (...) El quadern gris va ensenyar aquell jove —educat sota la irrealitat lingüística que havia imposat el franquisme per imposar i negar la llengua i cultura catalanes— les possibilitats literàries del territori immediat i de la llengua pròpia.

A la vista d'aquesta meditació, cal tenir present que, de la mateixa manera que a Sueca els escriptors estan condemnats a no poder aspirar a ser

més que el millor escriptor del seu carrer, perquè del seu poble ja ho serà sempre Joan Fuster —i això que fora del carrer de Sant Josep de la ciutat del Xúquer hi ha molt bon nivell, especialment al carrer del Pou—, Josep Pla no ho posa gens fàcil als empordanesos, i al conjunt dels gironins, especialment si es tracta d'escriure sobre certs indrets. Hi ha certs carrers, certs racons, a Palafrugell, a Girona, però també a Barcelona, o a París, que han quedat saturats per l'escriptura de Josep Pla. És ineludible: quan Pairoli va fer la (dura però assenyada) crònica del Col·loqui Universitari Josep Pla, de 1997, des de la finestra de l'aula situada a les antigues casernes de Sant Domènec en què van tenir lloc les sessions, comenta:

Des de l'aula A-5 s'albira un ampli panorama de teulats de la ciutat vella i se senten, properes i dominants, les campanes de la catedral. Són elements que formen part de la mitologia planiana de Girona i que van contribuir a vincular la música de l'erudició amb aquella realitat material, immediata i tangible sobre la qual es basa, com a fonament més ferm, l'obra del mestre.

La pregunta és —si se'ns permet parafrasejar Gabriel Ferrater— com gosar poder tornar a escriure sobre Girona, per exemple? Ser fort no basta com a resposta. Com compartir una geografia íntima amb un autor com Pla?

Aprentent a mirar seria la resposta més evident, i no seria del tot inexacta. Però, en Pairoli caldria parlar més aviat d'aprendre a recordar. Ho podia fer amb Lampedusa, o amb Villalonga, o amb Stendhal, o Proust. Però Pla l'obliga a aprendre a recordar des del principi, és a dir, des del mateix *material* compartit per un atzar del destí. Uns carrers concrets, uns paisatges concrets, limitats i delimitats: no n'hi ha prou a tornar a passejar-los per escrit i repassejar-los en la lectura de Pla, sinó que cal buscar una manera de recordar-los, després d'haver descobert que un gran escriptor ja els havia salvat de l'oblit.

Això és el que Pairoli fa en *Cera*, la seva darrena novel·la publicada. El narrador, des del primer capítol, és algú que recorda, i que no només ha de narrar els seus records, sinó també la manera com va anar fent-se conscient que el present seria recordat, algun dia. El llibre comença amb l'enterrament del bisbe Cartanyà, vist per un nen, el narrador que ara es recorda com a nen, que pràcticament és obligat a assistir al pas de la comitiva fúnebre per la

Rambla de Girona, enmig d'una munió de dol. El moment en què el narrador es limita a dir: «Un bosc de mitges negres» resulta il·luminador. Pairoli aconsegueix fer avançar els records del narrador —ja adult— alhora que va desenvolupant-se la consciència del nen que era aleshores, respecte allò que passava al seu davant i que no acabava de comprendre. La memòria que desplega el llibre és la història d'aquesta comprensió. I el narrador, que ja ho ha comprès tot, acompanya el nen que mirava, i així ho fa durant les pàgines en què es desplega una manera de mirar la història recent de la societat gironina, des del franquisme fins als nostres dies.

Aquelles primeres pàgines de *Cera* segurament no s'haurien escrit igual sense les primeres pàgines de *Girona. Un llibre de records*, concretament el passatge, que Pairoli comenta al seu llibre, en què Pla rememora el moment en què, de nen, arriba a Girona en tartana, per estudiar el batxillerat. La manera de recordar de Pla, en aquell llibre dels anys 50, implica a més a més un tomb per les màscares, atribuint el llibre a un tal Albert Ferrer, de qui s'ha trobat un manuscrit que Pla presenta. Una màscara que, en realitat, resulta bastant maldestra, si, com remarca Pairoli, es tenen presents els pròlegs i epílegs dels diversos llibres recollits en el volum tercer de l'obra completa. L'interessant és que, redactat en els anys quaranta o començaments dels cinquanta, publicat el 1952 —amb el pròleg esmentat datat, problemàticament, entre 1939-1952—, tot el llibre es refereix a uns episodis viscuts entre 1907 i 1912, amb la forma que tenia aleshores la ciutat. Però la ciutat creix, precisament, a partir del moment en què comença *Cera*, agost de 1963, i les categories descriptives traçades per a Pla no poden tenir vigència material, encara que sí immaterial. Per això, Pairoli fa evolucionar la teoria del provincianisme de Pla —basada en la vida discreta i sense ambicions— cap a un provincianisme de grisor trepitjada, malaltissa, de mal respirar, de la segona postguerra, quan dels sorolls de la guerra l'únic ressò que quedava a la ciutat era una humiliació imperceptible convertida en una quotidianitat sense interès, com l'arquitectura que s'havia anat afegint, juxtaposada, a la ciutat antiga.

Per parlar d'aquesta nova Girona dels anys seixanta i següents, a Pairoli ja no li servia la reescriptura de Pla, sinó que calia posar en moviment, de manera diferent, el que de Pla havia après. Per això són tant extraordinàries les darreres pàgines de *Cera*, que constitueixen el cim d'una literatura que, sorgint de la lliçó planiana, la desborda. El narrador

se situa, en el darrer capítol, «Des del viaducte», en un horitzó inimaginable com a record per Pla: les andanes de l'estació de ferrocarril de Girona, situades sobre un viaducte de ciment inaugurat precisament en els anys en què comença la novel·la. En el penúltim capítol, la construcció d'aquell viaducte és narrada, des de la perspectiva de la casa del carrer Barcelona que ha centrat el llibre, a tocar de l'antiga platja de vies, com el darrer cop que la modernitat dona una forma de vida, que acaba extingint-se, i va a reunir-se amb els morts. Però, el narrador, que vol prendre un tren l'any que enceta el mil·lenni, decideix perdre'l, perquè precisament en aquell moment s'està enderrocant la casa, que havia resistit el pas del temps, però no dels temps. De la mateixa manera que la mirada als anys seixanta traçava una frontera amb el món planià, Pairoli traça una nova frontera. Les pàgines dedicades a l'especulació urbanística són d'una duresa que recorda les que Pla dedica a la burgesia de la capital catalana a *Barcelona. Una discussió entranyable*, que Pairoli va saber subratllar com el retrat duríssim d'una generació que es presentava com a genial, però que en el fons era profundament mediocre o, més a viat, mesquina.

En aquest punt, Lampedusa —traduït per Villalonga— passa a ser el referent per a Pairoli. L'estructura de *Cera* és calcada de la d'*El Guepard*, vuit capítols. De la novel·la del sicilià, un cop més amb una meditació sobre la temporalitat natural, Pairoli va escriure que «L'estructura d'*El Guepard* és com la d'un arbre que es desfulla. Ens els quatre primers capítols assistim al moment zenital de l'arbre, als mesos estivals en què és ple de vegetació i de frondositat. A partir del cinquè capítol, l'arbre ja està desfullat i en collim de terra ara una fulla ara una altra i ens les mirem amb detall i una mica de recança». No és gaire diferent l'estructura de *Cera*, amb la diferència que tot comença ja quan el narrador va recollint fulles, i necessita fer comprensible la seva recança, fins al moment en què l'arbre és sotmès a una tala que ningú podia preveure com a necessària, però que ningú no farà cap esforç per evitar. Les darreres frases d'*El Guepard* —la caiguda del gos llançat per la finestra—, que van merèixer en l'estudi de Pairoli un comentari explícit, ressonen en la caiguda de la casa dels Castells. La manera en què cada envà, cada paret, cada cruixia que s'ensorra a cop de retroexcavadora és narrat, remet a tot allò que el narrador sap i ens ha fet saber: els records. «Identificava les habitacions pels colors que encara conservaven, grocs, verds, pàl·lids, magres, que recordava i que ara em mostraven a plena llum del

matí de juny. Cada cambra, cada passadís em suscitava records. (...) En un moment donat, es va enfonsar el terra de l'habitació que ocupava l'oncle Arcadi i de seguida va cedir, sencera, una ala de l'edifici, com si hagués perdut tot el suport.» La narració combina sàviament el soroll amb el silenci.

Ara bé, es tracta d'una relació amb els llocs a través del que Josep Pla, a *El quadern gris*, anomenava la memòria moral: «La memòria moral —l'única que importa— neix en un determinat moment de desenvolupament de l'organisme. La por de perdre el que hom té o de no arribar a tenir el que hom pretén és el que fereix, el que emmotlla la vida. La por neix de la injustícia biològica, és a dir, de la possible o real conculcació de la noció de justícia que tot organisme, pel fet de viure, posseeix». Aquestes paraules de Pla, reinterpretades en la ficció per Pairoli, ens porten a un vagó de tren en què, finalment, el narrador, puja —«va ser un acte de voluntat»— per deixar-se emportar —involuntàriament i voluntàriament alhora— lluny del record, i de la desaparició del lloc de la memòria. El gest amb què Lampedusa dibuixa un escorç del gos mort, en caure, com una imprecació, esdevé, de la mà del maquinista que arrossega la mirada, un escorç cap a la pèrdua: el narrador encara s'asseu a la banda de l'enderroc, i quan la ciutat és deixada enrere, «Les imatges del que havia vist tornaven i tornaven... Les parets caient, la indiferència amb què uns desconeguts retiraven la runes». Res d'això estava previst en la memòria moral de Pla, que, tanmateix, hi és present. La por de perdre alguna cosa ha quedat substituïda per la sensació que no hi ha res més en aquest món que una immensa pèrdua, de la qual els records és l'únic que queda. Per això, quan el narrador sent que el tren accelera, endevina que en realitat ho fa a través del temps, no de l'espai.

En aquest sentit, Josep Pla i Miquel Pairoli constitueixen dues grans maneres de fer literatura contra l'oblit —relacionades a través del llegat de la lectura, no a través de la dependència d'una tradició ineludible— que tenim el privilegi de tenir molt a prop.

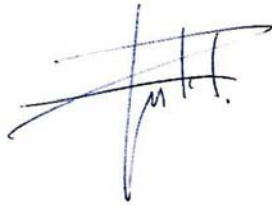
Correspondència: Vicenç Pagès - Miquel Pairoli

Miquel,

sé que fa temps que t'he de trucar per fer un bistec amb patates i parlar de les nostres coses, però per qüestions personals m'és impossible, de moment, trobar un forat per veure'ns a Girona. El meu pare ha mort exactament un mes després que tinguéssim una filla (la Berta) amb la Camil·la. D'altra banda, ja saps que si no ets funcionari i et vols guanyar la vida dedicant-te a la lletra has de renunciar a gairebé tot.

En resum: si et vingues bé de passar un dia per casa a fer un cafè, potser seria la manera de veure'ns una estona. Si no, esperarem un moment més propici.

Cordialment,

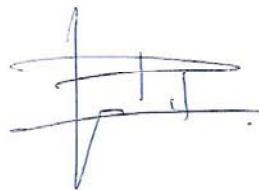

Miquel:

És cert que fa deu anys vaig escriure una ressenya de *Paisatge en flames*, fet que volia citar a l'última crítica. Naturalment, si no hi havia temps per dir això tampoc n'hi havia per fer una petita llista dels textos que més em van impressionar de *L'enigma*. Llegint *La lentitud* vaig recordar quan, al *Diari de Barcelona*, els teus desplaçaments pausats contrastaven amb l'alta velocitat motriu dels qui t'envoltaven. He celebrat molt els textos sobre art: Picasso, Nonell, De Kooning, Balthus i sobretot Judes Duchamp, que trobo definitiu. I també els contes d'observador, estil *Apunt del natural a Trieste*, que em fa pensar en un excel·lent contista potencial.

De fet, l'únic que no m'ha agradat del llibre és el pròleg.

Espero que d'aquí a deu anys hi tornem, i d'aquí a vint, etc.

Miquel Pairoli

Quart, 8. III. 00

Benvolgut Vicenç,

Gràcies per l'article que vas escriure sobre "L'enigma" i que va sortir a El Periódico de divendres passat. M'he fet pensar que, ja fa força anys, també vas fer una ressenya del "Pensatge amb flames".

M'agrada sobretot que diguis que no hi ha ni una sola pàgina que no valgui la pena de ser rellegida.

Tenir pocs lectors, però bons, compensa amb escreix l'esforç d'escriure. Gràcies, Vicenç.

Una abraçada

Miquel Pairoli

De Quart a l'ànima del lector

Josep Pastells

El dia que va morir Miquel Pairolí, el brogit causat per l'allau de comentaris elogiosos contrastava espectacularment amb la placidesa dels boscos de les Gavarres i la quietud de l'Onyar. Aquell sis de juliol de 2011, els plors del món cultural català rebentaven el silenci que l'escriptor de Quart s'havia imposat mentre veia passar el món cap a la posta. Cinc setmanes abans, quan la malaltia es va revelar irreductible, Pairolí va acomiadar-se dels lectors d'*El Punt-Avui* amb el seu *Teló*, un article memorable en què enumerava els quatre ingredients d'una bona columna periodística: sentit crític, reflexió, memòria i una mica de voluntat d'estil, "que vol dir escriure els mots amb ordre i ambició de claredat".

Cant a la vida

La certesa que el rellotge s'aturava no va interferir amb la discreció i l'aplom que sempre l'havien caracteritzat, ni tampoc amb la coherència dels seus actes: encara va tenir el coratge d'escriure un text postrem, de to elegíac, en què els ressons d'Horaci, Kavafis i Vinyoli amplifiquen un exquisit cant a la vida, a la terra i la llum, a l'amor i la força de les paraules. Un dels seus grans amics, el poeta cassanenc Lluís Freixas, va rebre l'encàrrec de llegir *No ha estat un somni*, no el dia de l'enterrament, i va continuar fent-ho en homenatges en què, més enllà dels inevitables i justificadíssims adjectius laudatoris, intel·lectuals molt centrats i sobris en l'expressió dels sentiments (Xavier Pla, Enric Sòria, Imma Merino, Màrius Serra o Lluís Muntada, per citar-ne només uns quants) van coincidir a assenyalar que el missatge pòstum de Pairolí és fruit d'una reflexió molt fonda, d'una saviesa que sembla venir de molt lluny.

La cadència del temps

Tot va començar ben a prop, però. A la casa de Quart on va néixer el 9 de desembre del 1955,

situada al costat de la carretera de Girona a Sant Feliu de Guíxols. Allà, i també a la casa pairal de Palol, on l'avi i el pare tenien cura del bestiar, Pairolí va descobrir de ben petit la cadència justa del temps, el color dels matins i els capvespres. No és gens estrany que anys després la natura es convertís en un dels seus temes favorits, tractat sempre amb paraules ajustades que sembla que brollin de la terra. La rutina aparent de les estacions, l'olor dels solcs que obre amb el tràmec, la flaire de l'alzina després d'una tempesta o el sabor de les cireres acabades de collir són descrits per Pairolí amb una precisió que permet assaborir els mots com si fossin comestibles o ensumables, com si estiguéssim al seu costat mentre dina i llaura o trepitgèssim el mateix terreny per on passeja al captard entre ombres i rierols.

Mots i camions

Però si llegir Miquel Pairolí és fer camí amb ell, resseguir les seves petges ens ofereix troballes que indiquen que va avançar sempre en la mateixa direcció. En viure al costat d'una carretera prou transitada, una de les seves principals distraccions a l'estiu, quasi sempre en companyia de l'avi Francisco, el *Babu*, consistia a veure passar els cotxes estrangers per endevinar el país d'on venien, un al·licient menor comparat amb les caravanes multicolors de voltes ciclistes que de tant en tant llançaven alguna gorra. Ben a prop de la casa també circulaven molts camions amb enormes caixes plenes de paraules que el petit Miquel no entenia. Per això preguntava: "Què posa aquest camió, *Babu*?". Com que els camions acostumaven a passar ràpid, l'avi sovint no tenia temps de veure-ho bé i en Miquel s'enfadava amb ell, però a còpia d'insistir va arribar un dia en què era capaç de desxifrar els mots sense cap ajut. Molt abans d'anar per primer cop a l'escola, Pairolí va aprendre a llegir tot sol.

Lletres i música

La facilitat per adquirir coneixements no va abandonar-lo mai, ni tampoc l'interès per les lletres. Tot i que els pares no eren grans lectors –de tant en tant compraven el diari, això sí– quan en Miquel va matricular-se a primària la casa es va començar a omplir de *Tebeos* i *Patufets*. I també de llibres. Primer eren de gran format i plens d'il·lustracions, però aviat va predominar el text. Sovint llegia mentre feia temps per agafar l'autobús de la *Hispano Hilariente*, i també al pis de la cosina de Girona on anava a dinar i més d'un cop es quedava a dormir. Allà hi va trobar una biblioteca prou ben assortida, que de seguida va complementar amb la de la Casa de Cultura. No tot era llegir, però. També el seduïa la música: de ben petit improvisava bateries per fer ritmes amb culleres de fusta, olles i pots quan la mare els eixugava per desar-los al rebost, i més endavant fruïa d'allò més amb cassets de la Nova Cançó (Llach, Maria del Mar Bonet, Sisa i Raimon, sobretot) i de cantants com Joan Baez, Leonard Cohen i Paco Ibáñez que també feia escoltar a la seva germana Fina, nou anys més petita que ell.

Perseverança

Les notes a l'escola confirmaven el que ja s'intuïa: no només mostrava una curiositat infinita, sinó que excel·lia en totes les assignatures. És fàcil imaginar-se'l. Absort. Amb els ulls verdosos, esquitxats de filaments marrons, fixos en les pàgines que devorava a gran velocitat. Era com si des de ben jove ja hagués decidit que no faria ni un gest sobrer, que per molt que la realitat s'embrollés com un eixam de papallones boges, mai no es desviaria del camí de l'anàlisi i la reflexió. Això no vol pas dir que no fes les entremaliadures pròpies de qualsevol dels seus amics de Quart o de la Salle, ni que més endavant, quan cursava secundària a l'institut Vicens Vives, no cometés els excessos habituals dels adolescents, però el cas és que l'any 1974, en iniciar els estudis de filologia al Col·legi Universitari de Girona, era evident que aquell noi més aviat alt i prim sabia molt bé cap on volia anar. I malgrat que mai no havia sentit un gran entusiasme per les feines del camp, que en aquella època assumia quasi per obligació per ajudar el pare, feia camí amb l'esperit de treball i la paciència i perseverança pròpies dels pagesos, amb la vista clavada en un horitzó de lletres que contemplava amb delit.

Un estil clar

Llavors ja se sentia fascinat per la prosa de Josep Pla, amb qui compartia la capacitat d'observar d'una manera incisiva i reposada, la solidesa d'un estil que, per sobre de tot, cercava una forma reeixida de dir les coses. Però també admirava Montaigne, Lampedusa, Plató, Mára, Steiner i una llarga sèrie d'autors grecollatins que mai no deixarien d'acompanyar-lo. Quan encara no tenia vint anys, Pairolí ja s'havia convertit en un lector molt sòlid. Els seus primers articles de crítica literària a *Presència*, publicats l'any 1976, són textos precisos i aguts que, perfeccionista com era, no acabaven de satisfer-lo. "Intento aconseguir un estil clar, sonor, una prosa que pugui ser llegida en veu alta i que tingui una cadència, una claredat, una harmonia", afirmava ell mateix en una carta dirigida a Narcís Jordi Aragó amb motiu de l'edició, al 1984, del seu primer relat, *El carrer de la Llebre*. En els vuit anys transcorreguts entre l'ingrés al món periodístic i el debut en la narrativa de ficció, Pairolí va col·laborar en les pàgines literàries de *l'Avui* i del *Punt Diari*, a més de completar els estudis de filologia a la Universitat Autònoma de Barcelona, complir el servei militar a Santiago de Compostela i fer classes de català per a mestres i funcionaris a l'Institut de Ciències de l'Educació de la UAB i a l'Escola d'Administració Pública de Catalunya.

Cartes de la mili

La *mili* a Santiago va treure'l de polleguera. En una carta datada el vuit de setembre del 1979 i escrita mentre feia guàrdia al polvorí, afirma: "El principal problema d'aquest quarter és que es fan molts de serveis, moltes guàrdies, moltes cuines, moltes *limpiezas*, etcètera, i que cada mes he d'estar una setmana de maniobres a los Monegros, una setmana fent el ximple pel mig d'aquells deserts". A més d'anar amb helicòpter, dormir a terra i muntar tendes de campanya, pujava i baixava "turons que només crien quatre romanís i quatre farigoles", comentava Pairolí als pares i la germana en una missiva en què descrivia així aquelles operacions militars: "Molta fressa, molt de fum i molta pudor de pólvora. Més o menys com els focs que fan a Girona l'últim dia de Fires". Durant l'estada a la *Brigada de Infantería Ligera Aerotransportable Galicia VII* també va constatar la seva tendència a engreixar-se i es va deixar barba per primer cop, convençut que així dissimulava els quilets acumulats. De tota manera, en reincorporar-se a la vida civil, l'esveltesa es va convertir en un objectiu indefugible que al llarg dels

anys el va dur a posar-se a dieta en més d'una ocasió.

Determinació

En tornar a Catalunya, les fluctuacions en el pes i en l'aspecte físic (la barba apareixia i desapareixia, de tant en tant només duia patilles, en alguna ocasió es va deixar els cabells llargs –i arrissats– per la part del clatell) no el desviaven en absolut de la direcció elegida. “Volia anar al Parnàs, amb els grans noms de la literatura”, afirma Antoni Puigverd. I és veritat. Amb la mateixa determinació que el pagès que escampa les llavors, Pairoli es preparava per escriure “una obra literària que justifica de sobres tota una vida de dedicació”, en paraules del mateix Puigverd. Esclar que el tracte exquisit de la llengua i l'energia i la sagacitat amb què dotaria molts dels seus textos no eren exclusius de la narrativa, sinó que es podien aplicar perfectament als articles periodístics, els dietaris, les biografies i els assajos.

Efervescència i retorn

Entre 1987 i 1990 va treballar a la redacció d'*El Punt* i de 1990 a 1994 va fer-ho al *Diari de Barcelona* i al *Nou Diari*. Va ser potser l'època de major efervescència vital, amb multitud de tertúlies i presentacions, nombrosos viatges per Europa i alguna relació sentimental que en cap cas es va allargar més d'un any. Al seu primer dietari, *Paisatge amb flames* (1990), ja parla de la lluita contra el temps, i també del pes de les circumstàncies en els esdeveniments que marquen la vida. Quatre anys més tard, la fallida del *Nou Diari* va propiciar el seu retorn a Girona i l'inici de les col·laboracions regulars a *El Punt*, primer a la secció *El Tríptic* i a partir del 2000, a *L'escaire*.

El lloc ideal

La decisió d'abandonar el pis del carrer Julià Romea de Barcelona per instal·lar-se a la casa de Quart que els seus pares havien construït abans de casar-se, la mateixa casa on de fet havia viscut quasi sempre, no era en absolut improvisada. Havia rebut ofertes d'alguns dels millors diaris del país, però va rebutjar-les. Preferia quedar-se al que mai no va deixar de ser el seu lloc ideal. Així faria companyia a la mare, Montserrat Sarrà, que havia quedat vídua tres anys enrere. I estaria més a prop de la germana i del nebot. I segur que trobaria la tranquil·litat necessària per llegir i observar, per escoltar música clàssica, òpera i jazz, per pensar i, sobretot, per escriure.

Talent

El seu despatx –ample, lluminós, ple de lleixes atapeïdes de llibres– va convertir-se en l'espai perfecte per assolir el silenci i la solitud imprescindibles per tirar endavant la tasca periodística i literària. En tornar a Quart ja feia temps que patia la *miopia de l'estudiant*. El forçava a dur ulleres que, a més de reforçar l'aspecte d'intel·lectual, contribuïen a fer que la seva visió de la realitat fos més nítida i senzilla, més lúcida i directa. El talent i la tenacitat van fer la resta. En aquell despatx gairebé idíl·lic, ben a prop de l'hort que treballava, de les Gavarres i de les ribes de l'Onyar i del Celrà on passejava amb la seva gossa Kuin, Pairoli va escriure milers d'articles farcits d'opinions argumentades i assenyades, sovint iròniques, mai pirotècniques, amb frases tan concloents com aquesta: “A la fi sempre hi ha el mur de Madrid, en les lleis grosses, en les mitjanes i en les petites que elabora el Parlament de Catalunya. Tot acaba encallat, empantanegat, rectificat, ribotejat, esporgat i generalment triturat a Madrid”. Ho va escriure al 2010, uns quants mesos abans que es fes pública la sentència del Tribunal Constitucional sobre l'Estatut.

Textos inoblidables

Era com si ho tingués tot controlat, com si ho veiés tot, com si ho intuís tot. No li calia fer-se notar, ni menys encara pertànyer a cap capelleta. Més amable que esquerp, tenia els amics que volia tenir i, amb els anys, va ser cada cop menys solitari. De tant en tant jugava a tennis, li agradava molt veure futbol, boxa i automobilisme, sovint anava al circuit de Montmeló... Era un home normal i ple de sentit comú, un literat que traduïa del francès i l'italià i que va escriure assajos sobre Pla i Lampedusa, biografies vibrants com les d'Oró i Badia i Margarit, una peça teatral inspirada en Voltaire, quatre novel·les resplendents (*El camp de l'ombra*, *El convit* –traduït recentment al francès per Editions Autrement–, *Cera* i *El manuscrit de Virgili*) i, potser en un nivell superior, tres dietaris inoblidables: el ja citat *Paisatge amb flames*, *L'enigma* i *Octubre*. En aquest últim, publicat a les acaballes del 2010 i mereixedor del Premi de la Crítica Serra d'Or, Pairoli ens ofereix la seva visió d'un món que complets els cinquanta anys comença a mostrar-te el camí de baixada. Resseguint un any sencer de la seva vida, amb una primera peça que relaciona *La Creació* de Haydn amb un pit-roig jove i vigorós que s'atura a l'ampit de la finestra i una darrera que al·ludeix a

Montaigne i a la llibertat de morir, basteix un text de tanta volada que, si en lloc de néixer a Quart ho hagués fet a Nova York, tothom parlaria d'ell com un dels escriptors més notables dels darrers temps.

La vida que s'escola

En qualsevol cas, la seva vàlua no es limita de cap manera a l'obra. Fins a l'últim instant es va comportar amb una calma impressionant, sense rebel·lar-se inútilment contra la injustícia (només tenia 55 anys!) ni renunciar a la claredat que tant percaçava en els seus textos. Ja ben a prop de l'últim alè, quan algun amic el trucava o el visitava per interessar-se pel seu estat rebia una resposta inequívoca i contundent: "Això s'acaba, m'estic morint.". Sense esgarriar-se, conseqüent amb el que dotze anys enrere havia escrit a *L'enigma*: "És com si la vida que es va escolant i la mort que ens atrapa perdessin el dramatisme, la transcendència i la tristesa". Fins que un mal dia, el sis de juliol del 2011, a dos quarts de tres de la matinada, es va confirmar la mala nova. L'endemà, com ell mateix havia previst, el seu multitudinari funeral al tanatori de Girona va incloure música de Raimon, amb el poema d'Espriu *He mirat aquesta terra*.

MIQUEL PAIROLÍ (Quart, 1955) va estudiar Lletres i s'ha dedicat al periodisme i a la literatura. Ha publicat, entre altres llibres, les novel·les *El camp de l'ombra* (1995), *El convit* (1998) i *El manuscrit de Virgili* (2004); els dietaris *Paisatge amb flames* (1990) i *L'enigma* (1999) i els assajos *La geografia íntima de Josep Pla* (1996) i *El príncep i el felí* (1996), sobre Lampedusa i *El guepard*. És col·laborador del diari *El Punt* i del setmanari *Presència*.

Un ritme propi

Tot i que les seves obres sempre van ser ben acollides per la crítica, que llibre rere llibre propagava suaument les virtuts d'una prosa acadèmica però exempta de pedanteria, mai no va arribar al gran públic que sens dubte es mereixia. Per sort, com va apuntar Josep Maria Fonalleras el dia del seu funeral, els escriptors no deixen de ser-ho després de morts i l'autor d'*Octubre* encara menys, potser perquè, com va remarcar Vicenç Pagès, "es desplaçava a un ritme propi, digne, com si passegés per un camí de Quart en una tarda de primavera. Aquesta diferència de velocitat –d'actitud–, aquesta diferència de pòsit, és el que manté vius els seus llibres".

Sempre present

Era, millor dit, és tantes coses que costa parlar-ne sense deixar-se endur per l'emoció. És un d'aquells estranys autors que aconsegueixen introduir-se en l'ànima del lector. I també un escriptor ample, profund, resistent, que, tot i saber que rere els grans silencis hi ha les paraules més franques, és capaç de convertir el paisatge quotidià en literatura. Per això persistirà. Miquel Pairolí és un dels grans, un dels mestres. Sempre viu, sempre present.

Exploracions

NOTES I CONVERSES DE LITERATURA

Per a
Josep Pastells,
que també batalla
cada dia a la trixera
del periodisme.
Amb l'amistat de
Miquel Pairolí